

Bezpośredni skutek dyrektywy UE w procesie karnym – między efektywnością unijnych gwarancji procesowych a autonomią proceduralną państwa członkowskiego

Postępujący proces integracji państw członkowskich w ramach UE nie pozostaje bez znaczącego wpływu na prawo karne procesowe. Zawarta w Traktacie Lizbońskim wyraźna podstawa prawna, przyznająca UE kompetencję do ustanawiania na gruncie karnoprosesowym norm minimalnych (art. 82 ust. 2 TFUE), trwale zmieniła realia funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych w obszarze UE. Zestaw dyrektyw unijnych przyjętych na wskazanej podstawie, mających na celu wzmocnienie gwarancji procesowych (m.in. w zakresie prawa do tłumaczenia, dostępu do obrońcy, praw dziecka, praw ofiar przestępstwa), obliuguje państwa członkowskie do zbliżania ustawodawstw w materii praw jednostek w procesie karnym. Jest to szczególnie istotne, ponieważ brak efektywnej harmonizacji oznacza brak spełnienia warunku progowego dla dalej idącego celu, jakim jest wzajemne uznawanie orzeczeń w sprawach karnych, co podważa efektywność samej współpracy państw i wzajemne zaufanie w ramach UE (art. 82 TFUE). Budowa i rozwijanie wspólnego, unijnego standardu ochrony praw jednostki w procesie karnym, a w konsekwencji współpraca w sprawach karnych (zwłaszcza wzajemne uznawanie) nie byłyby więc możliwe bez dwóch fenomenów prawa UE – dyrektywy unijnej jako aktu prawnego, wiążącej co do rezultatu, jaki ma zostać osiągnięty (art. 288 ust. 3 TFUE) oraz zasady bezpośredniego skutku. Konstrukcja mechanizmu gwarantującego efektywność prawa UE wydaje się w założeniu prosta – w przypadku stwierdzenia nieprawidłowości transpozycji dyrektywy do krajowego porządku prawnego jednostka ma prawo powoływać się na uprawnienia przyznane przez tę dyrektywę w postępowaniu przed sądem krajowym. Rzecz jednak w tym, że spełnienie przez dany przepis dyrektywy ustalonych w orzecznictwie TS przesłanek bezpośredniego skutku stanowi jedynie minimalny warunek możliwości zastosowania tego przepisu w postępowaniu krajowym, gdyż rzeczywista skuteczność przyznanych dyrektywą uprawnień procesowych zależy od obowiązujących w danym Państwie Członkowskim proceduralnych rozwiązań krajowych.

W konsekwencji, w przypadku braku lub wadliwej transpozycji dyrektywy, obowiązek zapewnienia efektywności prawa UE (poprzez jego implementację) spoczywa na sądach i innych organach postępowania karnego. Nie jest to jednak łatwe, zwłaszcza zważywszy na fakt, że dorobek w zakresie bezpośredniego stosowania dyrektyw unijnych ma zasadniczo charakter orzeczniczy i doktrynalny. Dyrektywa nie była przy tym aktem prawnym występującym w obszarze dawnego Trzeciego Filaru. Aktualnie, mimo, iż jest obecna w obszarze wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości od ponad 10 lat, problem jej stosowania wciąż nie doczekał się kompleksowego opracowania, na jakie zasługuje. O ile więc pewne niedostatki transpozycji są zauważalne, o tyle niezwykle trudno znaleźć przykłady bezpośredniego skutku dyrektyw unijnych w praktyce polskiego procesu karnego. W pewnym sensie problem ten przypomina więc yeti – wszyscy słyszeli o yeti, ale nikt yeti nie widział. Dlatego też, aby wyjaśnić nasuwające się wątpliwości i przetrzeć szlaki, zamierzone badania mają na celu określenie mechanizmu proceduralnego (modelu operacyjnego) bezpośredniego skutku dyrektyw unijnych w obszarze procesu karnego. Dodatkowym celem badań jest sformułowanie praktycznych wniosków dla sądów (i innych organów procesowych w procesie karnym), dotyczących różnych możliwych form bezpośredniego skutku dyrektyw unijnych w procesie karnym, mających służyć jako wskazówki w praktyce stosowania prawa. Badania mają również na celu zweryfikowanie aktualnego poziomu transpozycji dyrektyw procesowych, zwłaszcza w konfrontacji z istniejącym w Polsce modelem procesu karnego, co pozwoli na sformułowanie wniosków co do pożądanego kierunku zmian w polskim prawie karnym procesowym.

Zasadniczą cechą wyróżniającą projektowane badania jest kompleksowość analizy problematyki bezpośredniego skutku dyrektyw unijnych w procesie karnym. W ramach prowadzonych badań, w pierwszej kolejności zrekonstruowany zostanie dorobek UE w zakresie warunków bezpośredniego skutku dyrektywy UE, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeby jego odniesienia do specyfiki prawa karnego procesowego, jak też, przez pryzmat przepisów istniejących karnoprosesowych dyrektyw UE, opracowana zostanie typologia przepisów (norm) dyrektyw, co umożliwi wypracowanie testu ułatwiającego badanie możliwości bezpośredniego stosowania danych przepisów (norm) dyrektywy w procesie karnym. W dalszej kolejności, zdeterminowane zostaną optymalne metody proceduralne bezpośredniego stosowania dyrektywy w polskim procesie karnym. Ostatecznie, poczynione na poprzednich etapach badań ustalenia zostaną skonfrontowane z aktualnymi polskimi uwarunkowaniami normatywnymi oraz praktyką wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, co ma pozwolić na stwierdzenie deficytów transpozycji dyrektyw unijnych oraz opracowanie optymalnych metod ich wyeliminowania. Dla wzbogacenia perspektywy badawczej, analizie porównawczej poddane zostaną rozwiązania normatywne i orzecznictwo w innych, wybranych państwach członkowskich UE, zwłaszcza o systemie karnoprosesowym zbliżonym do polskiego.

Najważniejszymi spodziewanymi efektami planowanych badań jest przedstawienie optymalnego modelu bezpośredniego stosowania przepisów dyrektyw w procesie karnym (oraz sformułowanie w tym zakresie praktycznych wniosków wdrożeniowych, skierowanych do organów procesu karnego, jak również sformułowanie dla polskiego ustawodawcy wniosków co do pożądanego kierunku zmian ustawowych).